Moderna fäder mellan tradition och relation

MARGARETA BÄCK-WIKLUND & BIRGITTA BERGSTEN
Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet

Del I Kön och föräldraskap Forskningsläget och en teoretisk ansats

Familjen som studieobjekt har periodvis tilldragit sig stort intresse såväl politiskt som vetenskapligt. Familjen som forskningsobjekt har bl a lett till att förändringar i familjens sammansättning, storlek, varaktighet, funktioner och arbetsfördelning mellan man och kvinna studerats och dokumenterats. I spåren av detta har skilsmässoproblematiken och de ensamma mammorna kommit att stå i fokus för intresset. Endast i begränsad utsträckning finns i forskningssammanhang försök att dekonstruera och frilägga i samhället existerande värdestrukturer och visa på den variation som formar vardagens praxis. Studier av familjen har på ett ensidig sätt fokuserat *förändring, differentiering och instabilitet.* Ett kritiskt förhållningssätt betonar att inom detta forskningsområde, som inom så många andra, verkar forskningen som en förstärkare av existerande trender i samhället. Paradoxalt nog är kanske det som främst präglar familjelivets vardag istället *varaktighet och stabilitet* (Finch 1994). Det senare får dock inte tolkas som om att det inte sker några förändringar.

Det hävdas också ofta att familj, parförhållandet, kön och föräldraskap måste förstås och analyseras som skilda system p g a variation i samlevnadsformer, instabilitet och förändring (Björnberg 1991). Detta har lett till att man sällan försökt skapa förståelse för människors levda erfarenheter av familjelivet. Forskning med fokus på förändring och den analytiska uppdelningen av familjen har medfört att *individen som handlande subjekt* har kommit bort. För forskning med ambition att producera användbar kunskap t ex för behandling av familjen är detta ett mycket allvarligt problem. Följaktligen har också familjeforskning endast i begränsad utsträckning kommit till användning som underlag för familjebehandling (Clark & Haldane 1990).

Det historiska arvet och samtida idealet

Kvinnornas förvärvsarbete är numera en självklarhet och tvåförsörjarfamiljen är ett faktum i många industriländer. Sverige är ett av de länder som nått längst i dessa avseenden och män och kvinnor utgör lika stora andelar av arbetskraften. Mellan svenskt 1960- till 90-tal bokstavligen försvann den

svenska hemmafrun (Axelsson 1992). Sett i ett historiskt perspektiv var hennes saga kort.

Hemmafruns grundkoncept, den "goda modern" är emellertid som *ideal* historiskt förankrad och inte lika lätt att komma förbi. I jordbrukssamhället hade båda föräldrarna mycket omfattande uppgifter med att fostra barnen. På 1500- och 1600-talet "maskuliniserades" samhället och faderns roll som fostrare betonades och han fick större makt. 1700-talet och Rousseaus ideér om barnet som egen individ utmanade de tidigare föreställningarna. Hans syn på samhället korresponderar med synen på faders- och modersrollen. Mannen skulle stå för förnuftet och kvinnan för känslan och båda dessa egenskaper måste vara i balans i samhället. I linje med det som uttrycktes som samhällets könsspecifika behov skedde också en psykologisk könsfördelning av föräldrarollen. Moderns uppgift blev att ansvara för det nära omvårdande och tillfredsställa barnets behov. Faderns uppgift blev inspiration, ansvar och kontroll. Det var den borgerliga idyllen som utkristalliserades och den borgerliga könsideologin lade grunden till den moderna modersmyten. Kvinnan stängdes in i hemmet och det var som moder hon fick sin verkliga status. Moderskap blev ett yrke och mannen som fader kom nästan att utplånas. Parallellt utvecklades föreställningarna om könen med naturliga i biologin förankrade egenskaper (Kyle 1990). På dessa föreställningar grundas myten om den "goda modern" visuellt representerad av madonnan och barnet som "av naturen" är mer lämpad att ta hand om små barn än fadern. Modersmyten har institutionaliserats i vår kultur och förankrats djupt i vår föreställningsvärld. Som Mary Douglas (1987) påpekar institutionaliseras de biologiskt anknutna myterna lättare än andra. De formar stereotypier, som lever av egen kraft och som är mycket svåra att förändra.

I Sverige har myten om den goda modern ideologiskt utmanats sedan 60-talet. Diskursen kring primära vårdgivare har i Sverige förändrats från att endast avse modern, till att avse modern och fadern och slutligen den mer könsneutrala föräldern. Indirekt har fadern och det likadelade föräldraskapet lyfts fram. Det ideologiska budskapet har sedan länge varit klart i detta avseende, nu senast sanktionerat genom införandet av en pappamånad inom föräldraförsäkringens ram. Den svenska Socialstyrelsen för också fram idealet och i en skrift om modernt föräldraskap, får bilden av madonnan ersättas med bilden av ett hårigt mansbröst mot vilket barnet vilar tryggt. Budskapet skall tolkas så att båda föräldrarna kan tillfredsställa barnets behov. Bilden av den goda modern har blivit bilden av den goda fadern eller snarare bilden av den goda föräldern.

Faderskap i förändring

När man talar om modern som den primära och enda verkligt betydelsefulla och därmed oersättliga vårdgivaren, tänker man speciellt på barnets tidigaste levnadsperiod. I en kritisk genomgång av studier som anses bekräfta kvinnans unika biologiska förutsättningar för att vårda barn, hävdas att studierna huvudsakligen visar spädbarnets behov av interaktion med sin sociala omgivning. Slutsatserna presenteras emellertid så att de uppfattas som om de endast gäller för barnets samspel med mödrarna, trots att man empiriskt inte studerat skillnader mellan mödrars och fäders samspel med spädbarn (Haavind 1974). Efterföljande studier av faderskap har i linje med detta ägnat mycket uppmärksamhet åt att visa att män är kapabla att utföra den livgivande omsorg som kvinnor rutinmässigt alltid utfört (Bronstein & Cowan 1988).

Forskningen kring faderskap har succesivt också kommit att omfatta fler områden allt från mäns personliga erfarenheter av ett aktivt faderskap till dess konsekvenser på samhällsnivån (Pruett 1988, Lewis & Sussman 1986). I diskussionen som följt forskningen i spåren finns olika kontrasterande uppfattningar om hur kunskapsläget utvecklats och ser ut. En kunskapsöversikt inom området visar att det under de senaste 50 åren producerats en omfattande mängd uppsatser om faderskap. Trots det hävdas det genomgående att faderskap sällan behandlats i forskningssammanhang! Vidare framkommer i samma översikt att forskningen följt två motsatta inriktningar. Den ena har haft en psykoanalytisk inriktning med Bowlby och Winnicott som inspiratörer och en sociologisk med Parsons som företrädare. Inom denna forskning har faderns omvårdnad i relation till barnet helt förbisetts. Den andra inriktningen har å sin sida hävdat att samtida fäders engagemang i sina barn är större än tidigare generationers. En parallell debatt finns också mellan familjehistoriker. Badinter har fört fram idén att moderna fäder har blivit "mamma-pappor" och att de förkastat sitt auktoritära ursprung. Laslett hävdar i polemik mot detta att fäder alltid varit involverade i sina barn, men att detta inte noterats av forskningen förrän nu, när det är trendmässigt "rätt" att uppmärksamma fäder (Lewis & O'Brian 1987).

Det är en komplicerad bild av det moderna föräldraskapet som växer fram. När det gäller männen finns i samtida empirisk forskning dokumenterat att män i större utsträckning än tidigare orienterar sig mot andra livsområden än arbetslivet. Familj och fritid tar mer tid. Män säger sig inte längre bara vilja ha familj utan också vilja vara familj (Holter & Aarseth 1993, Nilsson 1992). Det finns också studier som diskuterar och problematiserar graden av mäns familjeorientering. Det framkommer att svenska män är familjeorienterade och att de som är det i störst utsträckning vill kompensera barnen för sin frånvaro (Björnberg 1994).

Holter och Aarseth (1993) presenterar fyra olika manstyper utgående från relationen till och i familjen. De ger därmed ett analytiskt uppslag till nyanserade tolkningar av de förändringar som rapporteras avseende mäns familjerelationer. Karriärutvidgaren skapar sin sociala kompetens bl a genom att konstruktivt relatera sig till sina barn. Omsorgsmannen är känslig för hemmet och dess såväl emotionella som estetiska karaktär. Rättvisemannen är instrumentell och strävar efter att ta sin rättmätiga del av ansvaret. Den familjeidealiserande mannen drar en gräns mellan arbete och familj. I ord hyllar han familjen men inte i handling.

Etnografiskt material som sträcker sig över tre generationer fäder visar att trots att könsbevarande mekanismer kvarhållits så närmar sig mäns och kvinnors livsvärldar. Slagordsmässsigt kan det beskrivas som en förändring från söndagspappan till fritidspappan som successivt är på väg mot vardagspappan. Förändringen kan även beskrivas så att barn tidigare fick vara med i pappans vardag medan förhållandet nu är omvänt och pappan får vara med i barnens vardag. Unga fäder är entusiastiska över papparollen men inte mer än att den kan knäppas av och på vid behov (Åström 1990).

I en litteraturöversikt, avseende amerikanska förhållanden (Lamb & Oppenheim 1989), över yttre faktorer som bestämmer fäders involvering i omsorgen om barnen, konstateras att fäders engagemang i familjen ökat även om ökningen varit förhållandevis liten. Mödrar tillbringar fortfarande mer tid med sina barn och med att vara till hands för dem. Man konstaterar att fäder sysselsätter sig mycket med sina barn. Men när det gäller det direkta ansvaret för att barnet har betryggande vård så vilar det fortfarande på mödrarna medan fäderna helt enkelt hjälper till då och då. Detta förhållande tycks gälla både i familjer där båda föräldrarna förvärvsarbetar och i familjer där mödrarna är hemma. Slutsatsen är att fädernas *ansvar* i dessa avseenden helt enkelt är försumbart. När det gäller det direkta ansvaret har ingen omfördelning mellan mödrar och fäder ägt rum. Det ansvaret betraktas av båda föräldrarna som exklusivt tillhörigt modersrollen. Den slutsatsen betonas också redan av bl a Oakley i flera av hennes studier (Oakley 1974, 1979).

I samma litteraturöversikt framkommer också att mödrar och fäder är involverade i olika typer av interaktion med barnen. Mödrarna är vårdare och fäderna är lekkompisar. Det finns ett antal underliggande faktorer som tycks påverka fädernas involvering i omsorgen om barnen. Dessa faktorer är motivation, skicklighet och självförtroende, stöd från partnern, institutionella praktiker, som könsbaserade löneskillnader och arbetsmarknadsvillkor. Detta är välkända förhållanden som reproducerar mönstret med mannen som försörjare och kvinnan som vårdare. Samma tendenser ser vi idag i Sverige (Bergsten 1994).

Bilden av mäns familjerelationer och dessas förändringar är inte entydig. Det har överhuvud taget visat sig svårt att få ett grepp om vad förändringarna

inneburit bl a därför att de material som funnits inte varit jämförbara över tid. Definitioner och angreppssätt har varierat (Lewis & O'Brian 1987). Nyligen publicerades dock ett svenskt material med longitudinell ansats som gör det möjligt att beskriva hur män och kvinnor förändrat sin tid för arbete och fritid mellan 1984 och 1993 i Sverige. Här framkommer minskade könsskillnader. Unga män har minskat sin tid för arbete på marknaden samtidigt som unga kvinnor ökat sin motsvarande arbetstid. Tendensen för hushållsarbete är den motsatta. I genomsnitt har de unga männen ökat sitt hushållsarbete med 12 % medan de unga kvinnorna har minskat sitt med 18%. Så långt bekräftas bilden av den moderne mannen med ett ökat familjeengagemang. Dessa resultat visar emellertid *att det inte skett några förändringar, när det gäller den direkta omsorgen om barnen.* Kvinnorna är fortfarande de primära omsorgsgivarna (Flood & Gråsjö 1995).

I ljuset av den diskussion som ständigt förs om män som fäder och *ett aktivt tvåföräldraskap, etablerandet av ett modernt faderskap*, är den motsägelsefulla bild som forskningen om mannen/fadern målar upp intressant. Män orienterar sig mot familj och barn och samtidigt finns könsbundna mönster kvar. *Hur ser moderna fäders livsprojekt ut? Hur formas identiteten som man och far? Hur ser ideal och realiteter ut?* Dessa frågor kvarstår eftersom det moderna föräldraskapets vardagspraxis endast delvis är utforskad. "Gender" ser ut att bestämma hur man formar sitt föräldraskap samtidigt som det också konstrueras inom familjens ram (Leira, 1994). Därmed också sagt att utgångspunkten i den följande diskussionen är *faderskapets konstituering i relation till moderskapet och kvinnan.* Vardagslivet, interaktionen hur man relaterar sig till varandra framstår därmed som strategiska forskningsområden.

Samspelet mellan könsspecifika interaktionsmönster i föräldra- och familjekontexten är i enlighet med ovanstående resonemang en viktig utgångspunkt för analys av moderna mödrar och fäder. Tillsammans med teorier om modernitet, identitet (Berger et al 1974) och social konstruktivism (Holstein & Gubrium 1994) utgör det grunden för följande analys av modernt faderskap.

Livsplan, modernitet och identitet

Traditionella rollmodeller ifrågasätts och kvarstår. Gränserna mellan manligt och kvinnligt kvarstår men blir samtidigt otydligare liksom gränserna mellan moder- och faderskap. I det moderna samhället uppstår ambivalenser och öppnas möjligheter för nya konstruktioner. Resonemanget leder osökt in på modernitetsteorier om samhälle, kultur och identitet[1].

Peter Berger et al ger i *The Homeless Mind. Modernization and Consciousness* (1974) en framställning av det moderna samhällets särdrag och dess konsekvenser för hur vi skapar mening i tillvaron och formar vår identitet.

Författaren pekar på modernitetens drag av differentiering på såväl institutions- som kunskapsnivå, mångfalden av förebilder, reflexiviteten, öppenheten, görbarheten och progressionen i människors medvetande.

Ett genomgående drag i det moderna samhället är differentieringen mellan olika vardagliga aktiviteter, sfärer och sammanhang. Det är ett tema med ständig aktualitet och med rötter i klassisk sociologi. Specifik kunskap och erfarenhet utvecklas inom varje sfär. Bergers tes är att detta också leder till en differentiering i människors medvetande. De olika sfärerna har olika kognitiva stilar och bygger på olika grundprinciper för meningsskapande och handling. I vårt sätt att använda kunskap sker ett ständigt flöde mellan olika sfärer. Det är dock inte ett jämnt och ömsesidigt utbyte. De rationella mål och ideal som styr samhällets institutioner, arbetslivet och byråkratierna blir lätt en del av vårt privatliv, medan den i privatlivet rådande kunskapen och idealen med fokus på relationerna, känslan och ömsesidigheten har betydligt svårare att få ett utrymme utanför familjen och privatsfären. Modernitetens särdrag blir en blandning och mångfald av värderingar, bilder och förebilder, utan sammanhållande och övergripande länkar. Kulturen som kollektivets delade värderingar har förlorat sin betydelse och den kollektiva erfarenheten representerad av historien har förlorat kopplingen till framtiden. Vad som sker avgörs av individen i den situation han just befinner sig. Det faller på individens lott att förhålla sig till och handskas med varje ny situation och varje situation kan inte bemästras på samma sätt. Det ansvar, som förr kunde baserades på kollektiva värderingar och handlingsstrategier och som därmed också delades med kollektivet har blivit individens eget. Hur livet kommer att gestalta sig är resultatet av individens egna agerande i situationer med vitt skilda värderingssystem och erfarenheter. Modern identitet blir därmed också öppen, osäker, instabil och i ständig rörelse, i motsats till den traditionella identiteten, som var enhetlig och sammanhängande.

Med mångfalden, öppenheten och de många möjligheterna är inte framtiden längre förutbestämd och förutsägbar. Det individuella projektet präglas av görbarhet. Allt är möjligt och allt kan alltid bli bättre och vi har möjlighet att förändra oss. Vi omhuldar myten om den ständiga progressionen som något positivt och eftersträvansvärt. Vi är själva ansvariga för våra egna liv och för våra barns liv. Identiteten utformas genom vardagens ständiga problemlösning. Men den blir aldrig färdig eftersom vi i varje ögonblick själva har möjlighet att välja färdriktning i våra liv.

Ett begrepp av stor betydelse i Bergers framställning är *livsplan*: (Berger et al 1974):

"The life plan is the totalization of all relevant timetables, their grand sum and their integrative meaning. In modern society, such life planning has become a value in itself. Its absence is commonly an occasion for reproach. The family unit thus operates as a life-planning workshop. A remarkably large proportion of conversations between family members relates to life planning. The life plan is subject to ongoing revision. "(s 72)

Berger menar att individens livsplan utgör den primära källan i identitetsarbetet. Det är i relation till identiteten som progressionen och görbarheten gör sig gällande. *Det är med bas i livsplanen den individuella biografin formas,* men med livsplanens öppna karaktär bli den till en ständig källa till frustration. Speciellt tydligt blir det i relation till barn och familj. Beslutet att skaffa barn, med allt vad det innebär, gör föräldraskapet till ett av livsplanens flera möjliga projekt. Ansvaret för barnet blir en förlängning av ansvaret för det egna livet och detta ansvar skapar oro och spänningar. I barnet möts också föräldrarnas individuella livsplaner i ett gemensamt familjeprojekt, vilket också det skapar spänningar. Barnet som del av livsplanen ger nya möjligheter, men begränsar samtidigt de individuella möjligheterna och i detta framträder olika typer av ambivalenser.

Familjen har en särställning i Bergers resonemang som "livsplanens workshop". En av hans teser är att man i familjen på olika sätt försöker kompensera sig för förlusten av de i samhället sammanhållande meningsskapande länkarna. I familjen söker man på olika sätt med regler och rutiner skapa sammanhållning och hålla familjeprojektet vid liv. Resonemanget blir lite av "mitt hem är min borg" vilket betonar familjens "antimoderna" drag samtidigt som det betonar familjens roll i moderniseringsprocessen genom dess uppgift att fostra anpassningsbara individer. Familjens roll i moderniseringsprocessen följdes av Berger et al (1983) upp i den betydligt senare *The War over the Family.* Boken möttes av häftig kritik eftersom den uppfattades som ett försvar för och plädering för ett borgerligt familjeideal. I Bergers perspektiv kan resonemanget om familjen ses som en argumentering för behovet av meningsskapande sammanhang i människors liv – i detta fallet familjen. Berger karaktäriserar familjelivet som en typ av kreativ schizofreni (Berger et al 1983):

"The individual in the modern urban-industrial situation can be 'modern' at work and 'traditional' at home, alternating between these two worlds of his life in a manner that is not quite comfortable but actually productive. To be sure, this kind of alternations between two worlds also produces tensions. But it is possible that analysts, especially social scientists, have overemphasized the negative aspects of these tensions, overlooking their creative potential" (s 88).

Familjeprojektet kan således ses som en meningsskapande kontext i det moderna samhället där individuella livsplaner skall mötas och jämkas samman. Familjesfären är en smältdegel, där föreställningar om skyldigheter och rättigheter, ideal (drömmar) och realiteter uppstår och blandas och där vardagens praxis utformas. Mot bakgrund av mångfalden av representationer av familjeliv i form av symboler och ideal och den individuella upplevelsen av realiteten konstrueras och rekonstrueras i ett ständigt och dynamiskt växelspel de individuella föreställningarna om familjen. Familjen är en dröm, men samtidigt också en ansvarsfylld vardagsverklighet förknippad med skyldigheter och rättigheter.

Del II Föräldraskap och livsplaner – en empirisk studie

Familjen som meningsskapande kontext och vardagspraxis

"Family discourse thus conveys apperently shared ideas – collective representations – about domestic life that attatch particular meanings to diverse social ties. In connecting family, domesticity, responsibility, caring, charing and the like family discourse articulates a configuration of concern that relates what we think, know and feel about our social relations" (Sarbin & Kitsuse 1994, s 235).

Utgångspunkten i följande analys är vår studie av hur män och kvinnor talar om familjen och familjelivet, om sig själva som könsvarelser och familjemedlemmar i den vardagspraxis som konstituerar familjelivet. Familjelivet är således den övergripande meningsskapande kontexten och vi har valt ett inifrånperspektiv och låtit moderna småbarnsföräldrar själva, vid olika livsomständigheter, berätta om sina levda erfarenheter, d v s sina upplevelser av familjelivet. Familjediskursen ur individens vardagsperspektiv är vårt studieobjekt.[2]

Inför det följande vill vi poängtera att vi i vår studie enbart analyserat diskursen, d v s det som människor säger (eller skriver i dagböcker) att de upplever och gör. Vad de faktiskt gör har vi således inte studerat. Frågan om relationen mellan diskurs och handling förbises ofta i forskningsammanhang. Utsagor i intervjuer tolkas inte sällan som liktydiga med vad intervjupersoner faktiskt gör. Frågan om sambandet mellan ord och handling har i olika sammanhang diskuterats t ex av Deutscher (1970) och Gullestad (1994).

Livsplanen

Med utgångspunkt från tidigare relaterade modernitetsresonemang (Berger et al 1974) gällde en av de öppna frågor vi ställde i vår studie mäns och kvinnors livsplaner. Båda könen svarar otvetydigt och samstämmigt att familjen, med särskilt fokus på *barnen*, är den strategiska delen av deras *individuella livsplan*. Familjen med barnen som symbol formar *det gemensamma projektet*. Målet är att det skall gå bra för barnen, att de skall klara sig från drogproblem och olyckor, att de skall få jobb och egna familjer.

Familjen är det allt överskuggande, i övrigt är framtiden förknippad med mycket få drömmar eller planer. Såväl männen som kvinnorna i vår studie talar om framtiden som något som de inte funderar mycket på eller som de inte hinner fundera på. Livet är en ström som för mot en framtid, som skymtar som en fjärran barnlös tillvaro och som man bara kan hoppas att den blir bra både för ens egen och barnens del. Framtiden är en förhoppning, som visserligen är kopplad till det som sker i nuet, men nuet är det enda verkliga. Hur konkretiseras då livsplanerna i nuet för de intervjuade? Citaten nedan illustrerar hur paren i vår studie talar om vad de gör i och för familjen:

"Jag har ingen annan plan än familjen, barnen och att se till bostaden. Jag prioriterar väl inte familjen lika mycket som min fru. Jag måste ju dra in pengarna också. Det är viktigt att det flyter på. Jag är ingen karriärist, men det vore en katastrof om vi missade min inkomst. Jag känner ansvar för att dra in pengarna." (Erik, 36 år)

"Jag har inga långsiktiga planer, inga fantasier alls. Min enda livsplan är familjen och barnen. Att måna om dom och se till att det går bra för barnen." (Barbro, 32-årig tvåbarnsmor, gift med Erik)

"Barnen skall ha en bra uppväxt. Det kortsiktiga projektet är att dra in pengar så att de kan leva över och så vill jag skaffa båt." (Olle, 36 år)

"Barnen kommer före allt annat. Jobbet betyder inget jämfört med barnen, men för min egen skull är det roligt att jobba lite nu, att få nytta av sina kunskaper. När man lägger upp arbetet så tänker man på vad som är bäst för barnen. Barnen styr allt." (Karin, 34-årig trebarnsmor, gift med Olle)

I intervjumaterialet finns den genomgående tendensen att det som män och kvinnor säger sig göra för familjen skiljer sig på så sätt att kvinnornas omsorg är direkt och männens omsorg är indirekt. Kvinnorna tar huvudansvar för arbetet inom hemmet och för omsorger om människorna. Lönearbetet för att säkra ekonomin och arbetet med de materiella tingen i hemmet är männens sätt att ta ansvar för familjen.

Ingen av de intervjuade har någon långsiktig målrelaterad strategi eller någon entydig uppfattning om hur handlingarna i nuet leder till förverkligandet av livsplanerna. Däremot framträder de kortsiktiga strategierna, när män och kvinnor berättar vad de faktiskt gör och hur de lägger upp arbetet och då framstår familjelivet som en "apparat", som kräver effektivitet och tidsplanering.

"Det är en fruktansvärd planering alltså. Jag har jobb att göra på kvällen också, jag skall springa och jag skall fixa, vara med familjen en liten stund, det är ett jäkla planerande. Jag menar gå och sätta sig med en bok, det händer inte, det får väl bli på Hemmet. Allt är bara planering. Det stör mig, men det är ju för att man vill genomföra allt samtidigt. Det stör mig lite. Hur mycket man än springer så räcker inte tiden till." (Sven, 36 år)

"Den stora pojken går i pysselgrupp två timmar, två gånger i veckan. Då får den lille följa med. Vi tar bussen, sen åker jag hem en liten stund, sen tillbaka igen och hämtar. Sen går han i simskola och i fotbollsskola. Den lille har sina tider för mat och sömn. Det blir ett väldigt planerande för att få det att gå ihop. Tiden gör mig stressad, det är olika grejor hela tiden och man skall vara med hela tiden, överallt." (Lena, 32 år)

Rutiner och livsmening

De dagböcker som vi samlat in visar liksom citaten ovan en starkt rutiniserad vardag. Dagarna är för de hemmavarande mödrarna schemalagda. Med olika rutinaktiviteter som har att göra med barnens och de vuxnas behov av mat och sömn och en ordnad tillvaro och barnens "behov av att aktiveras" fylls hela dagarna. De korta avbrotten för "fria aktiviteter" utgörs av klädinköp till barnen, tillverkning av olika nyttigheter och allmän service.

Samma familjemedlemmars behov ligger bakom de till familjen indirekt relaterade rutiner som männen bygger upp. Man och kvinna skapar inom familjens ram skilda rutiner som syftar till att fullfölja det åtagande som barnen och familjen utgör. De skilda rutinerna ger män och kvinnor en artskild stomme av återkommande aktiviteter, som för var och en gör livet överskådligt och som samtidigt och otvetydigt utgör familjelivet och livsmeningen.

"Jag känner ju att jag tar hand om mitt och familjens liv. Man känner ibland att man bara städar, tvättar och lagar mat och byter blöjor, men herregud, det är ju det som är meningen. Jag gör det ju för oss." (31-årig tvåbarnsmor)

Rutiniseringen styckar emellertid också upp familjelivet i korta pass, vart och ett med sitt förutbestämda innehåll. Den icke-rutiniserade tiden blir kort och tillbringas som "i väntan på" nästa rutinpass. Den icke-rutiniserade tiden ockuperas därmed, vilket förstärker den känsla av tidsbrist som både männen och kvinnorna uttrycker, oberoende av om de lönearbetar eller har föräldraledigt. Samtliga säger att det som de mest av allt skulle behöva är mera tid.

Familjeprojektet – gemensamt, men individuellt

Genom de skilda rutiner som föräldrarna skapar utifrån sina föreställningar om sitt ansvar uppstår en känsla av tidsbrist men också en känsla av bristande familjegemenskap. Många, särskilt kvinnorna, berättar i intervjuerna om sina föreställningar om hela-familjen-aktiviteter, som aldrig blir av. I talet om familjen är den ett gemenskapsprojekt, som handlar om närhet, gemensamma upplevelser och förstärkta relationer, men som förblir en dröm.

"I våras drömde jag om att vi skulle ut och cykla hela familjen. Vi skulle åka till havet och bada, ha picknick och så. Nu är det höst och vi har inte cyklat en enda gång. Det har varit så mycket annat." (28-årig trebarnsmor)

Männens drömmar om familjegemenskapen är mera instrumentella än relationella. De kan t ex se en ny båt, en villa eller bättre ekonomi som medel att nå större familjegemenskap.

Familjegemenskapens ideal är djupt rotad i traditionen och får ständigt ny näring genom mer eller mindre traditionsbundna representationer i filmer, romaner och inte minst i reklam. Drömmen om familjegemenskapen nås mycket sällan genom att mäns och kvinnors skilda verklighetsuppfattningar, skilda aktiviteter och rutiniseringen av tillvaron lägger hinder i vägen. I realiteten är oftast "hela familjen tillsammans"-projektet en illusion, som skymtar i sällsynta ögonblick, men som oftast lyser med sin frånvaro.

Familjeprojektet i mäns och kvinnors diskurs

Familjelivet ser ut som ett gemensamhetsprojekt, men i det som männen och kvinnorna säger att de gör framstår det som en "apparat", där arbetslivets krav på effektivitet och tidsplanering har trängt in (jämför Berger et al 1974). Utifrån sina egna utsiktspunkter "administrerar" män och kvinnor familjeprojektet på bästa möjliga sätt. I den verkliga vardagen löper män och kvinnor i parallella spår under ständig tidsbrist mot det gemensamma målet – barnets välgång. Familjeprojektet är individuellt och gemensamt.

Som framgår finns stora *likheter* i mäns och kvinnors upplevelser av livsplanen, d v s i det som de säger om livsplanen. För båda könen är familjen och speciellt barnen, d v s familjeprojektet deras gemensamma livsplan. Samtidigt säger båda könen att de lever i nuet och att de inte hinner fundera särskilt mycket på framtiden. Båda upplever också att strategierna för att klara familjeprojektet är kortsiktiga snarare än långsiktiga och båda strävar emot samma mål. *I sättet att tala är familjeprojektet gemensamt och könsneutralt.*

Likheterna förbyts i *skillnader* och det gemensamma projektet blir individuellt, när männen och kvinnorna berättar som sina handlingar, d v s säger vad de gör för att förverkliga familjeprojektet. Kvinnorna säger sig ta ansvar för den direkta omsorgen och männen säger att de tar ansvar för familjens ekonomi, bostad och övriga ägodelar, deras omsorg om familjen blir indirekt. Man och kvinna bygger upp olika, men kompletterande rutiner, som gör att det "löpande" fungerar. *I sättet att tala om de aktiviteter som utgör familjelivet är familjeprojektet individuellt och könsspecifikt.*

Familjeprojektet skapar ambivalenser

I diskrepansen mellan diskurs och vardagspraxis upplever kvinnor och män delvis sammanfallande, delvis helt skilda typer av ambivalenser. En typ av ambivalens får relief av de tidigare förda modernitetsresonemangen. I det moderna familjeprojektet framstår individualiteten som oundviklig. Män och kvinnor är utlämnade till sig själv att handla och skapa sin egen verklighet och mening. Vad som helst kan hända, men vad som faktiskt kommer att hända hänger på vilka projekt individen satsar på och vilka projekt individen överger. Ansvaret för hur livet och framtiden gestaltar sig är i allt väsentligt individuellt. Man kan välja och vraka, samtidigt har man sig själv att skylla och sig själv att tacka för det som sker.

Barnet är antimodernt eftersom det desavouerar föräldrarnas föreställning att allt är möjligt och att valet är individuellt. Barnet snävar tvärtom in de individuella valmöjligheterna och gör mycket av det möjliga omöjligt. Barnet kan inte överges till förmån för något annat projekt. Barnet måste fullföljas. Barnet är inte heller individens egna ansvar. Genom sin tillblivelse blir det föräldrarnas gemensamma ansvar. Barnprojektet binder samman

man och kvinna och gör dem både till medagerande och medansvariga, vilket skapar ambivalenser.

Barnet styr också obevekligen föräldrarnas handlande i nuet samtidigt vet föräldrarna att barnet är ett åtagande för framtiden. Även om vägen mellan nutid och framtid är otydlig kopplas nuet samman med det kommande och detta ger en känsla av kontinuitet, sammanhang och livsmening, men också en samtidig känsla av ofrihet. I spänningen mellan det individuella, valfria och nuinriktade "moderna projektet" och det gemensamma, styrda och framtidsinriktade "anti-moderna projektet" skapas ambivalenser.

En annan typ av ambivalenser är kopplade till diskrepansen mellan diskurs och "realitet". En sådan gäller arbetsdelningen i hemmet. Många mäns och kvinnors sätt att tala om familjen och barnen visar att de har föreställningen att den "verkliga" omsorgen är den kvinnliga , d v s den direkta omvårdnaden om barnen. Männen uttrycker detta i termer av att de skulle vilja ha mera tid med barnen. Av det som kvinnorna säger framgår att de inte omedelbart uppfattar männens prioritering av lönearbetet och omsorgen om bostaden och ägodelarna som en indirekt prioritering av familjen. Tvärtom skiljer sig kvinnornas föreställningar om männens prioriteringar från männens egna. En del kvinnor ursäktar männen men ställer samtidigt krav på att prioriteringen skall vara en annan. Andra kvinnor upplever det hela som orättvist.

Slitningarna mellan den moderna och relationsinriktade fadern, som tar direkt omsorg om familj och barn och den mera traditionella och indirekta omsorgen om människorna i familjen skapar ambivalens hos männen, som därigenom upplever det egna ansvarsområdet och de egna aktiviteterna i lönearbetes och hemmets sfär både som legitima och illegitima. De talar om detta som en fråga om tidsbrist. De har inte den tid de tycker att de borde ha tillsammans med barnen och de hinner inte med vare sig sitt lönearbete eller arbetet med bostaden och familjens ägodelar på det sätt som de skulle önska. Kvinnorna är säkrare i sin prioritering av den traditionella modersrollen, den direkta omsorgen om familjen före alla andra aktiviteter inkluderande lönearbete. För kvinnorna uppstår istället ambivalens mellan känslan av hög grad av legitimitet i den traditionella kvinnosfären, d v s hemmet och känslan av bristande legitimitet i den för kvinnorollen mera moderna lönearbetets sfär. Kvinnorna försöker lösa detta problem genom att tids- och värderingsmässigt nedvärdera betydelsen av lönearbetet.

Män och kvinnor upplever familjelivet delvis lika, delvis helt olika. Familjen och särskilt barnen är ett gemensamt och individuellt projekt. Även om både män och kvinnor talar om familjen på ett mycket familjeorienterat och jämställt sätt är det som de säger att de gör starkt könssegregerat på ett sätt som kan uppfattas som ojämställt. Enligt de intervjuade accentueras dessutom den strikta och traditionsenliga uppdelningen av arbetsuppgifterna i takt med att barnaskaran ökar. Familjen och barnets överlevnad är ett

projekt som förverkligas i familjelivet, och som utgår från mannens och kvinnans respektive föreställningar om det egna ansvarsområdet och de aktiviteter som vardagens realiteter kräver. I den bristande överensstämmelsen mellan ord och handling i familjen och könsspecifika livsprojekt skapas ambivalenser, som anknyter till mäns och kvinnors ideala och subjektiva könskonstruktioner.

Del III Kön som kulturellt ideal, självuppfattning och vardagspraxis

"The prism of gender"

"Family interaction takes place between gendered individuals. Gender itself is partially shaped within family context and family relationships are to be understood and constituted through, to change the metaphor slightly, the prism of gender" (Leira 1994).

I spänningen mellan familjelivets diskurs och vardagsverklighet formas och omformas mäns och kvinnors ideal och realiteter. För att studera dessa processer skall vi i det följande fokusera på kön som social konstruktion på olika nivåer, en kulturell, en individuellt subjektiv och en social praxisnivå. Därefter belyses parternas upplevelse av jämställdhet i familjelivet och deras konstruktion av ett delvis nytt jämställdhetsideal. Familjelivet är således fortfarande den övergripande kontext inom vilken vår redovisning måste förstås.

Kön som social konstruktion

För att studera kön som social konstruktion har vi låtit män och kvinnor, utifrån på förhand givna egenskaper, beskriva sitt eget och motsatt könsideal, sig själva och varandra. Idealet antas då spegla drag i den kulturella nivån. Den subjektivt individuella nivån antas representeras av hur de beskriver sig själva. Nedan fokuseras *likheter och skillnader mellan könen avseende ideal och självuppfattning*. Avslutningsvis relateras könsideal och självuppfattning till analysen av föräldraskapets könsspecifika vardagspraxis. Nedan följer en sammanställning av de egenskaper som männen och kvinnorna valt samt hur de prioriterats.[4]

Det kan nämnas att de intervjuade, som först beskrev idealet för det egna könet, när de fick uppgiften att beskriva idealet för det motsatta könet spontant kommenterade: "*Det blir ju samma*". På gruppnivå visar resultaten också hög överensstämmelse. I valet av egenskaper är män och kvinnor ganska överens. Däremot är det relativt stora skillnader när män och kvinnor prioriterar de ideala egenskaperna för repektive kön.

1. *Kvinnornas idealman och idealkvinna, beskrivning av sig själv och sin partner ordnade efter frekvens (N Kv = 28)*

Idealman	*Idealkvinna*	*Om sig själv*	*Om sin partner*
ärlig	ärlig	ärlig	ärlig
omtänksam	självständig	ansvarstagande	ansvarstagande
förstående	allmänbildad	plikttrogen	glad
allmänbildad	omtänksam	praktisk	allmänbildad
praktisk	förstående	allmänbildad	omtänksam
glad	rättvis	förstående	pålitlig
handlingskraftig	ansvarstagande	omtänksam	praktisk
ansvarstagande	glad	pålitlig	skämtsam
självständig	handlingskraftig	självständig	generös
rättvis	kreativ	ordentlig	intelligent
generös	praktisk	generös	kreativ
pålitlig	generös	glad	lugn

2. *Mannens idealman och idealkvinna, beskrivningar av sig själv och sin partner ordnade efter frekvens (N=17)*

Idealman	*Idealkvinna*	*Om sig själv*	*Om sin partner*
ärlig	ärlig	ansvarstagande	ärlig
allmänbildad	ansvarstagande	ärlig	ansvarstagande
rättvis	glad	allmänbildad	plikttrogen
glad	omtänksam	praktisk	pålitlig
omtänksam	allmänbildad	omtänksam	tilldragande
pålitlig	intelligent	plikttrogen	rättvis
ansvarstagande	ordentlig	pålitlig	allmänbildad
handlingskraftig	trygg	glad	omtänksam
trygg	förstående	lugn	förstående
lugn	generös	självständig	generös
praktisk	lugn	skämtsam	glad
förstående	pålitlig	trygg	praktisk

Kulturens könsideal

Männens konstruktion av idealman och idealkvinna har många egenskaper gemensamt (9 av 12). Det som skiljer konstruktionerna åt är att männen anger att idealmannen skall vara rättvis, handlingskraftig och praktisk, vilket männen inte nämner för idealkvinnan, som istället skall vara intelligent, ordentlig och generös. Kvinnornas konstruktion av idealkvinnan och idealmannen har också många egenskaper gemensamt (11 av 12). Det som skiljer dem åt är att kvinnornas idealman skall vara pålitlig, vilket inte nämns vad gäller idealkvinnan, som istället skall vara kreativ.

När män och kvinnor prioriterar egenskaperna i könsidealen är de överens om att ärlig och omtänksam är viktigast. När vi ser till skillnader i hur de prioriterar olika egenskaper finner vi att männen värderar ärlighet, allmänbildning och rättvisa, som de tre främsta dragen i mansidealet medan kvinnorna framhåller ärlighet, omtänksamhet och förståelse. Kvinnorna lägger också in självständighet i mansidealet. Kvinnor vill ha självständiga dvs ej beroende män?! I gengäld värderar männen egenskaper som lugn och trygg, vilket inte kvinnorna tar med i sitt mansideal.

Männens konstruktion av det manliga könsidealet visar i första hand dygder, som är mera inriktade på den offentliga än på den privata sfären. "Offentliga" eller prestationsorienterade dygder som ärlighet, allmänbildning och rättvisa står högst på listan. "Privata" eller relationsorienterade egenskaper som glad och omtänksam pålitlig, ansvarstagande kommer därefter. När det gäller kvinnoidealet, däremot prioriterar männen en relationsorienterad kvinna, som tar ansvar, är glad och omtänksam. Det kan noteras att egenskapen "ansvarstagande" kommer på 7-8 plats i alla prioriteringarna för idealt kön utom just när det gäller männens idealkvinna där det hamnar på andra plats. De manliga könsidealen ser ut att följa den traditionella uppdelningen i en manlig, offentlig sfär och en kvinnlig privatsfär.

Kvinnornas val av idealt manliga egenskaper är betydligt mera relationsorienterade än männens egna. Kvinnornas idealman är i första hand ärlig, omtänksam, förstående och liknar kvinnornas idealkvinna inte bara vad gäller de valda egenskaperna utan också i någon mån i rangordningen av dem. Kvinnornas idealkvinna ser i själva verket mera "offentlig" ut än kvinnornas idealman i och med att egenskaperna självständig och allmänbildad kommer före relationsorienterade egenskaper som omtänksam och förstående. Kvinnornas könsideal ser således mindre traditionella ut än männens. Det har paradoxalt många drag gemensamt med det ideal vi förknippar med den traditionelle mannen!

Sett till helheten så framstår emellertid männens mansideal som mer traditionellt än det mansideal som kvinnorna anger. Männens ideal står för kunskap, principer och beskydd i första hand. Det är egenskaper lämpade för livet i världen och för familjens beskydd. Kvinnornas mansideal är i första hand inriktat på egenskaper riktade mot intimsfären, relationer och behov. Kvinnorna återger drag i den jämställdhetsdebatt som de senaste decennierna förts i vårt land och där männens bristande deltagande i omsorg och hushållsarbete betonats. Behovet av en ny syn på mannen och hans roll i familjen har också sanktionerats i den officiella jämställdhetsideologin för att det skall bli möjligt för både män och kvinnor att förena förvärvsarbete och föräldraskap.

Kulturens könsideal i relation till självuppfattning

Det manliga könsidealet har många egenskaper gemensamt med hur männen beskriver sig själva (9 av 12). De skillnader som finns pekar på förändringar i riktning mot männens ökade engagemang i familjen, om än med vissa förbehåll. Det överensstämmer med tidigare refererad forskning. Den ideale mannen hade egenskaperna rättvis (jämställd?), handlingskraftig och förstående. Dessa egenskaper har försvunnit när männen beskriver sig själva. I stället har plikttrogen, självständig och skämtsam kommit till. Som synes skiljer sig idealets prioritering i förhållande till männens självuppfattning. De uppfattar sig själva som ansvarstagande i första hand och de är mera praktiska än idealmannen. I vissa avseenden närmar de sig kvinnornas idealman.

Även kvinnornas beskrivning av sig själva har många egenskaper gemensamt med deras könsideal (9 av 12). Det kvinnorna värderar näst högst i idealet är självständigheten men när de sedan beskriver sig själva så är det ansvarstagandet som kommer högst! Rättvis, handlingskraftig och kreativ som var med bland idealen har fallit bort och istället framhålls plikttrogen, pålitlig och ordentlig. Kvinnornas könsideal var ju relativt utåtriktat men när de beskriver sig själva är det relationer, ansvar och instrumentalism som träder fram.

Vid jämförelse av hur män och kvinnor beskriver sig själva i förhållande till motsatt könsideal framträder ett mönster där *män och kvinnor lägger in i det motsatta könsidealet något man själv har men som motparten saknar och inte heller uppfattar sig ha.* I enlighet med det vill kvinnorna ha förstående män och männen vill ha lugna och trygga kvinnor.

Förändring och stabilitet i otakt

Ett gemensamt drag framträder i mäns och kvinnors konstruktionener av eget och motsatt könsideal. Det motsatta könsidealet innehåller egenskaper som skapar förutsättningar för tillit i parrelationen och en praktiskt fungerande vardag. Det egna könsidealet innehåller egenskaper som tillåter skapande och autonomi! Idealt vill kvinnor ha pålitliga män och själva vara kreativa. På samma sätt vill män ha ordentliga och generösa kvinnor och själva vara handlingskraftiga!

Våra traditionella könsrollsstereotypier blir bekräftade samtidigt som de faller sönder beroende på om vi betraktar ideal eller självuppfattning. Utifrån vår studies inriktning, antar vi att konstruktionerna relaterar till familjelivet och till männens position och relationer i familjen, d v s till de egenskaper de upplever sig uttrycka i familjeprojektet. Männens beskrivning av sig själva ligger närmare kvinnornas idealman än vad det ligger männens idealman. Idealkvinnan är riktad mot världen och den verkliga mot vardagens praktik.

De relationsorienterade egenskaperna finns med men har inte högsta prioritet.

Både mäns ock kvinnors könsideal och självuppfattning skiljer sig åt. Det ser också ut som om männens vardagspraxis stämmer dåligt överens med deras självuppfattning. Detta förhållande tycks inte gälla för kvinnorna i samma utsträckning. Det framgår bl a av analysen av hur familjen som gemensamt livsprojekt i vardagens praxis övergår i könsspecifika projekt. För både män och kvinnor är ansvar för och omsorg om familjen gemensamt och viktigt i talet men i praxis är det könsspecifikt och särskiljande. I glappet mellan ideal och verklighet uppstår många ambivalenser i moderna föräldrars livsprojekt. *Män formar ett förhållandevis traditionellt könsideal som uppvisar viss stabilitet och en förändrad självuppfattning. Deras vardagspraktik inom familjens ram stämmer dåligt överens med deras självuppfattning. Kvinnor konstruerar ett modernt könsideal och en förhållandevis stabil självuppfattning. Deras självuppfattning stämmer också ganska väl med deras vardagspraktik i familjen. Förändring och stabilitet har olika innebörd för män och kvinnor inom familjens ram.*

Parrelation, arbets(ansvars)delning och upplevelse av jämställdhet

Det finns skäl att anta att männen upplever ambivalens mellan ideal och självuppfattning, men också mellan den i realiteten traditionellt könsspecifika uppdelningen av arbete och ansvar i hemmet och den i det svenska samhället diskursivt förväntade mera jämna och könsneutrala fördelningen. För att studera denna motsättning analyserade vi arbetsdelningen i hemmet och upplevelsen av jämställdhet bland de 17 par, som fanns med vid studiens samtliga datainsamlingstillfällen. För att tydliggöra de skillnader vi fann har vi valt att redovisa de 6 par där samstämmighet mellan mannens självuppfattning och partnerns uppfattning om hans egenskaper var stor och de 5 par där samstämmigheten var liten.[5]

Gemensamt för samtliga 17 par i studien är den tidigare nämnda, långt drivna arbetsdelning. Kvinnan står för den direkta omsorgen om barnen, om hemmet, kläderna och maten. Mannen deltar mycket litet i detta, men ansvarar istället för skötseln av hus, gräsmattor och bilar.

I de 5 familjer där överenstämmelsen mellan mannens självuppfattning och partnerns uppfattning var liten var också överensstämmelsen mellan deras skattningar av den egna arbetsinsaten i hemarbetet låg. Kvinnorna uppfattade att de i det närmaste skötte allt hemarbete medan männen ansåg att de delade lika. Kvinnorna i dessa par var också missnöjda med sina mäns indirekta engagemang i hem och familj och intervjuerna visar att fördelningen av hemarbetet utgjorde en ständig konfliktanledning. Kvinnorna tyckte att mannen inte höll sin del av avtal och att han borde göra mera.

Männen däremot tyckte att de gjorde det som de kunde och tilläts göra. "*När man skall göra det är det redan gjort*".

Som svar på vår fråga till mannen respektive kvinnan i de här paren om de upplevde sig som jämställda svarade makarna att de upplevde sig som jämställda, men samtidigt framgår att det är en jämställdhet, som ständigt hotas. I fokus för parens jämställdhetsdebatter står den könsspecifika uppdelningen av arbets- och ansvarsdelningen i hemmet och den ständiga konflikten gäller frågan om en mera könsneutral arbetsdelning. Kvinnorna i de här familjerna litar inte på sina män. De upplever sig vara ofria eller beroende, till och med "*bundna till händer och fötter*" som en av de intervjuade uttrycker saken. Båda makarna upplever sig emellertid ha rätt att fatta såväl ekonomiska som andra beslut och de känner sig involverade i de beslut som de önskar vara involverade i.

Gemensamt i de 6 familjer, det råder god samstämmighet mellan mannens och kvinnans självuppfattning, är också hög överensstämmelse mellan makarnas skattning av arbetsdelningen i hemmet. Även i dessa par står kvinnan för den direkta omsorgen om barnen, om hemmet, kläderna och maten och mannen står för reparation av bostaden och omvårdnaden om familjens ägodelar. En skillnad jämfört med de tidigare paren är att männen och kvinnorna i dessa par inte diskuterar en annorlunda fördelning av sysslorna i hemmet. Tvärtom betraktar båda makarna det som en arbets- och tidsbesparande åtgärd om var och en gör det som den är bäst på.

Både män och kvinnor i dessa par svarar att de upplever sig som jämställda. Tidens rättvisa fördelning upplevs som viktigare än en lika delning av arbetsuppgifterna, t ex får det inte vara så att en sitter och läser tidning medan den andre städar. I dessa par har makarna också förtroende för varandra. Kvinnorna litar på sina män och de överlämnar utan oro barn och hemarbete till dem, när det behövs och därigenom upplever de oberoende eller åtminstone möjligheten till oberoende. Beslutsfattandet i dessa familjer sker gemensamt, när det gäller för familjen "stora" beslut oavsett det gäller barnens skolgång eller inköp av ny bil. De vardagliga besluten fattar makarna var och en för sig.

Jämställdhet och nykonstruktion av jämställdhet

På ytan ser familjelivet traditionellt ut. Under ytan har unga familjer utvecklat ett sätt att tala om jämställdhet, som fungerar i den praktiska familjevardagen, men som avviker från de normer jämställdhetsdiskursen satt upp. Arbetslivets effektivitetsideal tycks ha trängt djupt in i hemmets sfär. Effektiviteten är viktigare än den exakta och könsneutrala fördelning av arbetsuppgifterna. Tiden räcker bättre till om var och en gör det som den är bäst på. Den jämställdhet våra intervjupersoner talar om är inte rättvise-

orienterad utan mera relationell och känslomässig och den ideologiska basen är individuell kompetens och lika värde.

Dessa unga människors sätt att resonera omkring jämställdheten i familjelivet avviker på många punkter från den generella jämställdhetsdiskursen. Jämställdhet för såväl män som kvinnor är inte självklart en absolut rättvis delning av familjelivets alla förekommande arbetsuppgifter. Andra dimensioner av jämställdheten uppfattas som mera betydelsefulla. Tidens rättvisa fördelning, förtroende för partnerns kompetens samt upplevelsen av lika värde i beslutsfattandet är sådana dimensioner och dessa dimensioner strålar samman i begreppet autonomi. Detta kan utifrån modernitetsteorierna tolkas som att jämställdhet upplevs, när man och kvinna kan genomföra den individuella livsplanen inom ramen för den gemensamma.

Våra resultat visar en del likheter med en nyligen publicerad norsk studie (Holter 1994), där han finner samma på ytan könstraditionella familjemönster. Genomgående ibland dem som Holter tillfrågade var att de oberoende av hur de delade upp hemmets olika sysslor menade att jämställdhet är att man och kvinna har samma ställning i familjen. Holter skriver att oavsett om kvinnor och män gör detsamma, så tycker de att det som de gör bör vara av lika värde för familjen, d v s jämställdhet är en fråga om rättvisa inte om likhet. Samma slutsats dras i en studie av Backett (1987) där begreppet "fairness" används. Här diskuteras hur makarna förhandlar fram faderskapet genom att åstadkomma tillfredsställande arrangemang som bibehåller tron på att mannen är direkt involverad som fader. Man talar om faderskapet så att man kan vidmakthålla tron på att mannen är delaktig. Backetts tolkning liknar Haavinds (1987), när hon talar om att makarna gemensamt söker dölja ojämställdheten.

Det som vi och Holter (1994) funnit är ju inte att makarna försöker dölja något, snarare har de i så fall givit upp försöken att dölja och istället givit jämställdheten en ny innebörd. Det tycks som om män och kvinnor i dagens unga familjer har skilt det ideologiska innehållet i jämställdhetsbegreppet från det praktiska och låtit ideologin närma sig praktiken. Lika värde och autonomi är i den nya ideologin viktigare än likhet. Kanske kan den traditionalism som både vi och Holter finner därmed inte uppfattas som kvinnlig underkastelse och ett skydd för manliga privilegier utan som ett effektivt sätt för tvåförsörjarfamiljen att klara av barnen och allt det som hör till familjens liv. (Samtidigt är detta en jämställdhetspraxis som inte bekymrar sig om, att den kan fungera som ett hinder för männens direkta engagemang i barnen.)

Del IV Moderna fäder mellan tradition och relation

I mansforskningen framträder bilden av mannen/fadern som befinner sig i rörelse in mot familjen. Annan forskning visar att traditionerna ännu styr både mäns och kvinnors familjeliv och åter annan forskning talar om familjens upplösning. Frågan är vad det är som egentligen sker. Vi har försökt fånga detta genom att låta småbarnsföräldrar själva berätta om sina levda erfarenheter.

Våra resultat visar att familjen med barnen i fokus står i centrum för såväl männens som kvinnornas livsplaner. I familjen skapas gemensam och individuell mening genom att gemensamma och individuella regler och rutiner utformas. Barnets obevekliga krav och behov styr föräldrarnas handlande till nuet och till en rutiniseringen av tillvaron. Nuets rutiner blir familjelivet. Barnet skapar kontinuitet, sammanhang och livsmening för föräldrarna. I det som män och kvinnor *säger* om familjeprojektet finns stora likheter och i detta är projektet gemensamt och uppbyggt på relationer.

I det som män och kvinnor *säger att de gör* i familjelivet finns stora skillnader. Här är projektet individuellt och här bygger det på traditionella föreställningar om kön och arbetsuppdelning mellan makarna.

Såväl traditionella som moderna föreställningar om familjegemenskap och ansvar styr det som män och kvinnor säger om och säger sig göra för att förverkliga familjeprojektet. Män och kvinnor skapar utifrån sina egna utsiktspunkter, från könsbundna traditioner och från relationen till varandra vardagsrutiner, där var och en löper i sitt spår, men där målet är gemensamt. I relationen till varandra och i motsättningen mellan diskursens mixtur av tradition och modernitet och vardagens praxis upplever kvinnor och män delvis sammanfallande, delvis skilda typer av ambivalenser.

I växlingen mellan traditionella föreställningar om kön i relation till familjeliv och de krav vardagens realiteter ställer, formas och omformas inte bara mäns och kvinnors föreställningar om det egna ansvaret utan också deras föreställningar om sig själva som könsvarelser, vilket skapar andra typer av ambivalenser. Männens könsideal är traditionellt manligt i den meningen att idealmannen framträder som en offentlig över de vardagliga familjegnabbet upphöjd individ. Männens bedömning av de egna egenskaperna, visar en modern ansvarstagande och mera relationsinriktad man.

När det gäller parrelationen med fokus på jämställdheten visar intervjumaterialet att arbetsdelningen mellan makarna ser mycket traditionell ut. Under den traditionella ytan döljer sig emellertid ett delvis nytt jämställdhetsbegrepp, som låter det ideologiska innehållet ligga närmare det praktiska. I det nya jämställdhetsbegreppet, som är mera relationsorienterat än rättviseorienterat är lika värde viktigare än likhet, tidens rättvisa fördelning är viktigare än en könsneutral uppdelning av sysslorna; upplevelsen av oberoende, vilket förutsätter ömsesidighet och förtroende för varandras

kompetens samt upplevelsen av lika värde i beslutsfattandet. Samtliga dessa dimensioner är relaterade till autonomi och individens möjlighet att kunna välja och bestämma själv.

På ytan karakteriseras familjelivet både av varaktighet/stabilitet och förändring och/eller upplösning. Under ytan, i spänningsfältet mellan tradition och relation skapas instabiliteter och ambivalenser. I denna dynamiska process nyskapas ständigt mäns och kvinnors föreställningar om sig själva som män och kvinnor, som föräldrar och äktenskapspartners och den processen leder antingen fram till stabilitet eller till förändring/upplösning.

NOTER

[1] Den teoretiska litteraturen inom området är omfattande. Samlingsverket med Scott Lash och Jonathan Friedman som redaktörer, *Modernity & Identity* från 1992, med bidrag från sex olika ämnen och med 16 olika författare, är ett exempel. Under senare år märks framför allt Anthony Giddens serie som startar med *Consequences for Modernity* från 1990, *Modernity and Self-Identity* från 1991 och *The Transformation of Intimacy* från 1992. Svensk ungdomsforskning tog tidigt upp identitetsproblematiken genom att föra fram Thomas Ziehes teorier om nya socialisationsmönster och nya personlighetstyper som ett modernitetens tecken. En av de främsta källorna är här bl a *Pubertät und Narzißmus* från 1975. Habermas har i sina senare skrifter *Kommunikativt handlande, texter om språk, rationalitet och samhälle*, på svenska 1990, genom sin diskussion av livsvärldens förståelseperspektiv och en systemanalys försökt att lösa det moderna samhällets störda förståelse. *The Homeless Mind, Modernization and Consciousness* från 1973 av Peter Berger, Brigitte Berger och Hansfried Kellner har det angreppssätt och den begreppsapparat som varit vägledande i föreliggande diskussion.

[2] Artikeln är en delrapportering av vårt SFR-finansierade forskningsprojekt "Barns hälsa och välbefinnande i olika moderna familjekulturer". Projektet har en kvalitativ och explorativ ansats och syftar till att söka relationer mellan familjers vardagspraxis, de vuxnas verklighetskonstruktioner och familjemedlemmarnas hälsoläge. Datainsamlingen riktade sig till alla svensktalande familjer med minst två barn, varav ett nyfött, knutna till en barnavårdscentral i göteborgsregionen. Första intervjuomgången mötte vi var för sig och tillsammans man och kvinna i 21 par samt ytterligare 11 ensamstående kvinnor eller kvinnor vars män inte ville låta sig intervjuas. Vid första intervjutillfället var samtliga kvinnor i familjerna föräldralediga. 18 månader senare, d v s då föräldraledigheten antogs vara slut intervjuades återigen samma familjer. I andra omgången deltog 28 kvinnor, 19 män och 19 par. Intervjudata från första intervjun består av kvinnornas och männens levnadsberättelser, deras upplevelse av livsvillkor, familjesituation och föräldraskap, deras drömmar och deras upplevelse av kontroll över livsutveckling och nusituation. Parintervjuerna fokuserade på förhandling, jämställdhet, konflikt- och problemlösning i samlivet. Den andra intervjun kretsade omkring individuella och gemensamma livsplaner och livsprojekt, identitetsupplevelse och känsla av mening och sammanhang i livet, strategier för att nå mål och lösa problem och ideal och realiteter. Dagböcker fördes av 20 av kvinnorna under en höstvecka cirka 9 månader efter första intervjun. Dagböckerna beskriver familjelivets vardagliga rutiner, med fokus på vård och omsorg om barnen.
Båda intervjuomgångarna kompletterades med ett frågeformulär avsett att mäta känsla av sammanhang (Antonovsky 1991). Enkäten gavs i första omgången till alla de 32 deltagande kvinnorna men endast till 13 av männen, i andra intervjuomgången till alla de deltagande 28 kvinnorna och 19 männen.

[3] Diskussionen utgår i huvudsak från den allmänna föreställningen att samhällets grund-

struktur baseras på åtskillnaden mellan den privata och den offentliga sfären. Det privata refererar till familj och det offentliga till staten och politiken. Privat – offentligt är i en klassisk mening inte könlösa begrepp och de skall förstås i relation till varandra. Enligt de traditionella föreställningarna om manligt och kvinnligt förknippas kvinnan med "det privata" och mannen med "det offentliga". För en mera utförlig diskussion om detta se t ex Carol Patemans "The Public/Private Dicotomy" i "The Disorder of Woman", 1989.

[4] Vi använde oss av en lista med 40 olika alfabetiskt ordnade egenskaper. Såväl män som kvinnor fick enskilt fylla i fyra likalydande listor. Från var och en av listorna ombads de intervjuade välja de 10 egenskaper, som enligt deras uppfattning karakteriserar idealkvinnan, idealmannen, dem själva och partnern. Totalt finns kompletta egenskapslistor för 28 kvinnor och 17 män. Det är alltså möjligt att göra jämföresler mellan män och kvinnor i 17 par. Det bör återigen framhållas att intervjun som helhet behandlade familj och föräldraskap och att det därför är troligt att detta har påverkat det val av egenskaper som skett. Med utgångspunkt i frekvensberäkningarna har könsidealet för kvinnor och män konstruerats, hur de beskriver sig själva och sin partner. De sammanställningarna består av de 12 oftast angivna egenskaperna i respektive könsgrupp ordnade efter frekvens.

[5] Ett mått på makarnas subjektiva upplevelser av sina egna arbetsinsatser i hemmet fick vi genom att be man och kvinna, var för sig och i enrum göra en procentuell skattning av den egna andelen av olika i hemmet förekommande arbetsuppgifter. De arbetsuppgifter, som berördes var både av direkt och indirekt omsorgskaraktär. Det rörde uppgifter som tvätt och städning och vård av barnen men också uppgifter som vård och underhåll av tillhörigheter (vilket gladde männen mycket). Vi bad också var och en att försöka göra en sammanfattande skattning av den egna, totala arbetsinsatsen för familjen.

LITTERATURREFERENSER

Antonovsky, A. (1991) *Hälsans mysterium.* Stockholm: Norstedts.

Axelsson, C. (1992) *Hemmafrun som försvann. Övergången till lönearbete bland gifta kvinnor i Sverige 1968–81.* Stockholms Universitet, Institutet för Social Forskning: 21.

Backett, K. (1987) I Lewis C & O'Brian, M. *Reassessing Fatherhood.* London: Sage Publications.

Bem, S. (1974) "The Measurement of Psychological Androgyny", *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* vol 42, no 2.

Berger, P. et al (1974) *The Homeless Mind. Modernization and Consiousness.* New York: Vintage Books Edition.

Berger P. & Berger B. (1984) *The War over the Family. Capturing the Middle Ground.* New York: Anchor Press.

Bergsten, B. (1994) *Småbarnspappor och utanförskap.* Stencil, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet.

Björnberg, U. (red) (1992) *European Parents in the 1990s. Contradictions and Comparisons.* New Jersey: Transaction.

Björnberg, U. (1994) "Mäns familjeorientering i förändring" i Björnberg, U. et al *Janus & Genus.* Stockholm: Brombergs förlag.

Bronstein, P. & Cowan, P. (1988) *Fatherhood Today. Men's Changing Role in the Family.* New York: John Wiley & Sons.

Clark, D. & Haldane, D. (1990) *Wedlocked?* Cambridge: Polity Press.

Deutscher, I. (1970) "Words and Deeds", i Filestead W J (red) *Qualitative Analysis: Firsthand Involvement with the Social World. Chicago:* Chicago Press..

Douglas, M. (1987) *How Institutions Think.* London: Routlege & Keagan Paul.

Finch, J. (1994) "What do We Mean by Family Sociology?", i Leira, A. (red) *Family Sociology and Social Change.* Oslo: Institute for Social Research.

Flood, L. & Gråsjö, U. (1995) *Changes in Time Spent at Work and Leisure: The Swedish Experience, 1984–1993.* Stencil, Nationalekonomiska Institutionen, Göteborgs Universitet.

Gullestad, M. (1994) "Familjeforskning mellan positivisme og fortolkning" i *Nordiskt Socialt Arbeid* 4/94.

Haavind, H. (1974) *Myten om den goda modern.* Stockholm: Aldus.

Haavind, H. (1987) *Liten och stor. Mödres omsorg om barns utveckling*, Oslo: Universitetsforslaget.

Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (1994) "Constructing Family. Descriptive Practice and Domestic Order", i Sarbin, T. R. & Kitsuse, J. I. *Constructing the Social,* London: Sage.

Holter, Ö. G. & Aarseth, H. (1993) *Menns livssamenheng.* Oslo: Gyldendal.

Holter, Ö. G. (1994) "Likeved? Intrykk fra en undersökelse av familjeforhold og holdninger till likestilling" i *Sociologisk Tidskrift* 1994.

Kyle, G. (1990) "Fadersauktoriteten förr och nu", i Sandqvist, K *Fäders familjeliv.* Stockholm.

Lamb, M. E. & Oppenheim, D. (1989) "Fatherhood and Father-Child Relationships: five Years of Research", i Cath, S. H. et al *Fathers and their Families.* London: The Analytic Press.

Leira, A. (red) (1994) *Family Sociology and Social Change.* Oslo: Institute for Social Research.

Lewis, C. & O'Brian (1987) "Constraints on Fathers: Research Theory and Clinical Practice", i Lewis C. & O'Brian, M. *Reassessing Fatherhood.* London: Sage Publications.

Lewis, R. & Sussman, M. (1986) *Men's Changing Roles in the Family.* Hartworth Press.

Nilsson, A. (1992) "Den nye mannen – finns han redan?", i Acker, J. et al *Kvinnors och mäns liv och arbete.* Stockholm SNS.

Oakley, A. (1974) *The Sociology of Housework.* Oxford: Martin Robertson.

Oakley, A. (1979) *Becoming a Mother.* Oxford: Martin Robertson.

Pateman, C. (1989) *The Public/Private Dicotomy i The Disorder of Woman.* Cambridge: Polity Press.

Pruett, K. D. (1988) *Pappa som mamma.* Stockholm: Forum.

Sarbin, T. R. & Kitsuse, J. I. (1994) *Constructing the Social.* London: Sage.

Åström, L. (1990) *Fäder och söner. Bland svenska män i tre generationer.* Stockholm: Carlsson.

ABSTRACT

Margareta Bäck-Wiklund and Birgitta Bergsten.

Modern fathers – between tradition and relation.

Research on families simultaneously shows change and instability and duration and stability. Research on men as fathers bears the same contradiction, showing a man, who has got both traditional and more family and relation oriented characteristics. By asking men and women to tell about their life plans, their experiences of family life, gender and equality, we have tried to get hold of changes between ideal and gender identity, within the family context.

The results show that the family with the focus on the children dominates the life plan of men and of women. We also find great similarities between the sexes in what they *tell* as about their family project. Differences appear, however, in what men and women *tell us about what they* do in their everyday family praxis. In the conflict between traditional roles, equality and every day praxis, men and women create routines which are effective, but also producing ambivalence in the conception of one self as parent, sex partner and equal partner of a married couple.